

Сяргей Ёрш

Усевалад Родзька

Правадыр беларускіх нацыяналістаў

КАМПАНИЯ
КАМПАНИЯ

Менск
Голос Краю
2001

KAMUNIKAT.org

Сяргей Ёрш

Усевалад Родзька. Правадыр беларускіх нацыяналістаў. Менск, Голас Краю, 2001, 32 с., іл.

Ад выдаўцтва

Гэтая брашура прысьвечана асобе правадыра Беларускай Незалежніцкай Партыі, маёру Беларускай Краёвой Абароны і кіраўніку Беларускай Вайсковай Арганізацыі Ўсеваладу Родзьку. Ён жыў і змагаўся для Беларусі. Ён вызначаўся бязъмежным патрыятызмам і выдатнымі здольнасцямі. Гэта ён запальваў у сэрцах беларускай моладзі змагарскі агонь ды далучаў яе да барацьбы за незалежнасць краіны.

Калісьці прыйдзе час, калі памяць Усевалада Родзькі, як і тысяч іншых беларускіх нацыяналістаў, што аддалі свае жыцці ў барацьбе за Беларускую Незалежную Нацыянальную Дзяржаву, будзе адпаведна ўшанавана. Пакуль жа памяць пра іх і іх геройства захоўваецца ў нашых сэрцах, кліча нас да барацьбы і перамогі.

Шлях героя

Бальшавіцкія акупанты зрабілі ўсё магчымае, каб нашчадкі ня памяталі пра Ўсевалада Філарэтавіча Родзьку. Яны сказілі ягонае прозывішча ды ў сваіх прапагандысцкіх пашквілях называлі яго “Радзько”. Яны аблівалі ягонае імя брудам, абвінавачвалі ў няздзейсненых ім злачынствах. Нарэшце, бальшавікі схавалі праўду пра ягоны далейшы лёс...

Але, рана ці позна, беларускі народ даведваеца праўду пра сваіх Герояў і Абаронцаў, што аддалі свае маладыя жыцці за незалежнасць Бацькаўшчыны. За апошняя гады вярнулася з нябыту й імя беларускага нацыяналіста Ўсевалада Родзькі. І хоць у ягоным жыцці й дзейнасці застаюцца “белая плямы”, мы ўжо цяпер шмат ведаем пра Усевалада Родзьку й ягоную барацьбу.

Усевалад Родзька нарадзіўся ў 1920 годзе ў вёсцы Чучавічы на Лунінеччыне. Бацька Ўсевалада Філарэт Родзька паходзіў з вёскі Верасава (Наваградчына), дзе нарадзіўся 9 лютага 1890 году. Атрымаў асвету ў Наваградку і Нясьвіжы, з 1909 г. працаваў настаўнікам на Мазыршчыне. Філарэт Родзька ваяваў у Першую сусветную, быў кантужаны, атруchanы газамі. Скончыў афіцэрскую школу і вайну закончыў капітанам расейскага войска. У 1918 годзе вярнуўся зноў на Мазыршчыну, працаваў настаўнікам у Леніне, праз год ажаніўся на настаўніцы Веры Гулевіч з суседнай вёскі Грыгчынавічы. У роднае Верасава Родзька вярнуўся ў 1920 годзе, праўдападобна, праз Лунінеччыну, дзе і нарадзіўся сын Усевалад. Такі шлях Філарэта Родзькі з Мазыршчыны на Наваградчыну наводзіць на думку, што ён з жонкай увесень 1920 г. адступаў з-пад Мазыра разам з аддзеламі генэрала Ст. Булак-Балаховіча.

У Вераскаве Ф. Родзька стаў дырэктарам школы (пасля таго, як у Кракаве скончыў курсы польскай мовы), выкладаў беларускую мову, арганізаваў драматычны гурток, хор. Каі прыйшлі бальшавікі, Родзька стаў дырэктарам беларускай школы ў Вераскаве. Падчас нямецкай акупациі ён працаваў у Наваградку, настаўнікам у настаўніцкай сэмінары і дырэктарам беларускай гімназіі. У 1944 г. Філарэт Родзька выехаў у Нямеччыну, а адтоль — у ЗША, дзе і памёр 5 сакавіка 1977 году.

Усевалад вучыўся ў польскай гімназіі імя А. Міцкевіча ў Наваградку. Вучыўся на выдатна. Вызначаўся ня толькі здольнасцю да навукі, але й як добры спартовец. Ён быў камандзірам дружыны скаутаў у гімназіі.

У 1934 годзе ў Наваградку польскімі ўладамі была зачыненая беларуская гімназія, а яе навучэнцаў перавялі ў польскую гімназію імя А. Міцкевіча. Сярод іх былі й будучыя ведамыя беларускія дзеячы: Барыс Рагуля, Язэп Сажыч, Уладзімер Набагез. Яны разварушылі нацыянальнае пачуцьцё ў многіх беларусаў, што там навучаліся, а сярод іншых і ва Ўсевалада Родзькі. Беларускія хлопцы ня толькі бараніліся ад палянізацыі, але й пазбеглі камуністычнага ўплыву, захавалі свой нацыянальны кірунак. Тут ім дапамог ведамы беларускі дзеяч Васіль Рагуля, які казаў: “Сацыялізм — гэта мост да камунізму. І паколькі ты ня хочаш пераходзіць на той бок рэчкі, дык ня лезь на мост!”. Родзька добра запомніў гэтыя слова.

Гімназію Ўсевалад закончыў у 1938 годзе ды трапіў у польскую падафіцэрскую школу ў Замбру. Там ён таксама вылучаўся сваімі здольнасцямі й ня быў прызнаны першым курсантам школы толькі таму, што быў запісаны беларусам. Гэта толькі ўзмацніла ягонае жаданыне змагацца за незалежнасць Беларусі, за стварэнне беларускага войска.

Падчас нямецка-польскай вайны верасьня 1939-га Ў. Родзька трапляе ў нямецкі палон, дзе знаходзіцца да жніўня 1940 году. Немцы вызывалялі з палону шмат беларускіх вайскоўцаў, якія выказвалі жаданыне змагацца супраць бальшавікоў за сваю Бацькаўшчыну. Родзька ўзначаліў філію варшаўскага Беларускага камітэта ў Кракаве, упершыню ўвайшоў у контакт з Арганізацыяй украінскіх нацыяналістаў. Апантанацца і рашучасць украінскіх нацыяналістаў у барацьбе за волю Украіны штурхнула Ўсевалада на такі самы шлях вызвольнага змагання.

У Варшаве Родзька знаёміца з Міколай Шчорсам, ксяндзом Вінцэнтам Гадлеўскім, кіраўніком Беларускага Нацыянальнага Фронту, які вёў актыўную нелегальную працу па стварэнню беларускага нацыяналістычнага руху, ды інш. Гадлеўскі ўключыў у гэту працу Й. Родзьку, які вызначаўся сваімі выдатнымі арганізаторскімі здольнасцямі й бязьмежным патрыятызмам. Праўдападобна, ужо ў 1940-41 гг. у акупаванай немцамі Польшчы арганізаваўся зародак

падпольнай Беларускай Незалежніцкай Партыі, якая летам 1941-га перанесла сваю дзейнасць на Бацькаўшчыну.

На Беларусі Родзька працягвае дзейнічаць пад палітычным кірауніцтвам ксяндза Гадлеўскага, стварае падпольныя групы, вядзе працу па структурным афармленыні БНП. Для прыкрыцьця падпольнай працы ён працуе бурмістрам Віцебску, праводзіць беларусізацыю горада. У гэтых жа мэтах Родзька супрацоўнічае з абвэрам (нямецкай вайсковай выведкай і контрвыведкай).

На працягу ўсяго часу нямецкай акупацыі Ус. Родзька падтрымлівае контакты з украінскімі нацыяналістамі, спачатку з атаманам Тарасам Бульбай-Бараўцом, камандзірам Палескай Сечы, а пасля з АУН Бандэры. У жніўні 1941 г. Родзька, Вітушка, атаман Харэўскі-Новік кіравалі аддзеламі Беларускай Самаабароны, якая разам з Палескай Сеччу ачышчала Палесьсе ад бальшавіцкіх бандай. Гэта была другая буйная акцыя (пасля дэсантаў Першага штурмовага звязу ў чэрвені 1941-га), якую правялі маладыя беларускія нацыяналісты.

У 1942 годзе Ўсевалад Родзька становіцца старшынём ЦК падпольнай Беларускай Незалежніцкай Партыі. Ягоны аўтарытэт у беларускім грамадстве імкліва рос. Пасля гібелі напрыканцы сінегля 1942 г. у катоўнях гэстапа ксяндза Вінцэнта Гадлеўскага Родзька застаўся без палітычнага кірауніцтва ды працягваў дзейнічаць самастойна. У 1943 годзе ён распрацаваў плян, у адпаведнасці з якім старшыня Рады Беларускай Народнай Рэспублікі Мікола Абрамчык павінен быў пераехаць з Бэрліну на Беларусь і ачоліць Нацыянальны Супраціў. Абрамчык з плянам згадзіўся, увесені 1943-га зъдзейсьніў паездку па Беларусі, але неўзабаве быў арыштаваны гэстапа ў апынуўся пад хатнім арыштам у Парыжы.

Родзька не адчайваўся. У 1943 г. ён, у супрацоўніцтве з абвэрам, распачынае падрыхтоўку беларускіх дывэрсійных аддзелаў, што павінны былі ваяваць на занятай Чырвонай Арміяй тэрыторыі Беларусі. Пашыралася сетка БНП. У Глыбоцкай акрузе партыйскі кіраваў Янка Гінько, у Слонімскай — Рыгор Зыбайла, у Наваградзкай — Барыс Рагуля, у Менскай — Юльян Саковіч (пасля ягонай гібелі ў чэрвені 1943 г. — Аляксей Сянькевіч), у Баранавіцкай — Усевалад Кароль, у Паставах (з вясны 1944-га) — Віктар Сікора, у Вільні — Францішак Аляхновіч (пасля яго гібелі ў сакавіку 1944 г. — Марцінкевіч?), у Беластоцкай акрузе — Іван Гелда, на Смаленшчыне ў Браншчыне — Міхал Вітушка ў Дзімітры Касмовіч і г. д. У партыі згуртаваліся найлепшыя сілы маладой нацыянальнай эліты, якая была гатовая са зброяй у руках здабываць незалежнасць Беларусі.

У студзені 1944 г. Ус. Родзька ўваходзіць у склад дазволенай немцамі Беларускай Цэнтральнай Рады (яна складалася з 14 чалавек на чале з Прэзыдэнтом Астроўскім). Родзьку выбіраюць і ў Прэзыдым Рады, разам з такімі вядомымі дзеячамі, як Астроўскі, Сабалеўскі, Кушаль,

Кандыбовіч, Шкялёнак. Такім чынам два сябры БНП Усевалад Родзька і Мікола Шкялёнак атрымалі яшчэ большыя магчымасці для падпольной працы. У Радзе Родзька адказваў за працу з моладзъдзю, а Шкялёнак кіраваў аддзелам прапаганды й прэсы.

Вясной 1944 года зноў узынікла надзея на стварэнне Беларускага Войска. Немцы далі на гэта дазвол яшчэ 23 лютага 1944-га, а ў сакавіку мабілізацыю ў Беларускую Краёвую Абарону абвесціў прэзыдэнт БЦР Радаслаў Астроўскі. Нацыяналістычнае падпольле вырашыла ўзяць пад свой контроль ствараемыя беларускія вайсковыя фармацыі. З гэтай мэтай шмат маладых афіцэраў-сябраў БНП уступілі ў войска. У Глыбокім БКА кіраваў Рыгор Зыбайла, у Наваградку — Барыс Рагуля, у Слоніме — Язэп Дакіневіч, начальнікам пэрсанальнага бюро пры Галоўным Кіраўніцтве БКА быў Сымон Раманчук, менскім афіцэрскім курсамі кіраваў Віктар Чэбатарэвіч, намеснікам Кушала быў Віталь Мікула...

Пайшоў у БКА і Родзька. 20 сакавіка 1944 г. ён атрымлівае ад прэзыдэнта БЦР рангу лейтэнанта, працуе начальнікам пропаганды Галоўнага Кіраўніцтва Беларускай Краёвой Абароны.

Аднак Усевалад Родзька не хацеў быць проста пропагандыстам, яму патрэбны быў верны вайсковы аддзел, бо ўжо зарадзілася ў яго ідэя антынямецкага паўстання ў Менску і абвяшчэння незалежнай Беларускай Народнай Рэспублікі...

20 траўня Р. Астроўскі выдае пастанову № 37 “Аб прызначэнні сябра Рады — старшага лейтэнанта РОДЗЬКА Ўсевалада Камандзірам 15-га батальёну Беларускай Краёвой Абароны”. Астроўскі пісаў: “Прымаючы пад увагу хадайнічанье і шчырае жаданье сябры Рады сп. Родзька Ўсевалада прынесыці карысць Бацькаўшчыне ў непасрэдным змаганні з ворагамі Беларускага Народу, — прызначыць яго Камандзірам 15-га батальёну Беларускай Краёвой Абароны з захаваннем за сп. РОДЗЬКА становішча сябры Рады” (За дзяржаўную незалежнасць Беларусі. Лёндан, 1960, б. 110-111). Родзька быў адзіным сябрам Беларускай Цэнтральнай Рады, які пайшоў служыць у беларускае войска непасрэдна ў баёвы аддзел (Ф. Кушаль, начальнік Галоўнага Кіраўніцтва БКА, у асноўным, сядзеў у габінэце ды рабіў інспектыйныя паездкі, у баях ён ня браў удзелу).

Напрыканцы траўня — у першых днях чэрвеня 1944 году 15-ты або Гарадзішчанская батальён БКА складаў у Менску прысягу:

“Я, жаўнер Беларускай Краёвой Абароны, прысягаю на Ўсемагутнага Бога і жаўнерскі гонар, што буду верна служыць свайму Беларускаму Народу, сумленна і прыкладна выконваць усе загады сваіх камандзіраў і начальнікаў.

Я прысягаю, што побач з нямецкім жаўнерам, ня выпушчу з рук зброі да тых пор, пакуль ня будзе ўстаноўлены поўны спакой і бяспека ў

нашых сёлах і гарадох, пакуль ня будзе зынішчаны на нашай зямлі апошні вораг Беларускага Народу.

Я прысягаю, што хутчэй згіну съмерцю героя, чымся дапушчу, каб мая жонка і дзеці, бацькі і сёстры, браты і ўвесь Беларускі Народ зноў цярпелі бальшавіцкі зыдзек і няволю.

Калі-ж з свае слабасьці і злога намеру я парушу гэтую прысягу, то няхай пакарае мяне Бог ганебнай съмерцю здрадніка свайго народу і Бацькаўшчыны” (НАРБ, ф. 3601, в.1, спр. 21, а. 76).

Газета “Голос вёскі” пісала 9 чэрвеня 1944-га: “Удумліва і ясна паўтаралі жаўнеры слова прысягі, чытанай ім камандзерам батальёну, сябрам БЦР, лейтэнантам Родзькам. Пасыля прысягі, спадар камандзер батальёну звярнуўся да жаўнераў з кароткім словам, у якім выказаў сваю пэўнасць, што яны, у акцыі супроць ворага — бальшавіцкага бандыта, — на якую накіроўваюцца, апраўдаюць поўнасцю надзеі беларускага народа і што ў змаганьні за свабоду Бацькаўшчыны ня зложаць зброі датуль, пакуль гэтая свабода ня будзе фактам”.

Абставіны, у якіх стваралася Беларуская Краёвая Абарона, былі вельмі складанымі. З аднаго боку, немцы не жадалі добра ўзбройваць БКА, бо баяліся яе антынямецкага выступу, з другога боку, савецкія партызаны атрымалі з Масквы загад зрыванаць мабілізацыю, развольваць або зынішчаць беларускія вайсковыя адзінкі. А яшчэ была й польская Армія Краёва, што бачыла для сябе небяспеку ва ўзынікнені беларускай збройнай сілы...

На адной з нарад акруговых камандзіраў БКА і намеснікаў БЦР напрыканцы сакавіка 1944 г. Родзька казаў: “Польская праца безумоўна шкодная, але мы не павінны яе баяцца, бо яна зынікне, калі мы на ўсе выпадкі польскай актывізацыі будзем супроцьставіць сваю арганізаваную сілу. На гэты час арганізацыя збройнай сілы зьяўляеца самай важнай справай, а з адміністрацыйнымі непаладкамі як-небудзь мы справімся. У справе абмундзіраваньня нам важна не прыгожа выглядаць, як польскія легіёны, а важна мець сілу”.

Фактычна, “арганізаваную сілу” беларускія нацыяналісты стварыць не пасыпелі. Вельмі ж мала было ў іх для гэтага часу. Усяго чатыры месяцы!.. Аднак і за гэты час былі створаны і падрыхтаваны асобныя боездольныя вайсковыя адзінкі, якія налічвалі многія тысячы байцоў. Iх і хацеў съязгнуць Родзька ў Менск напрыканцы чэрвеня 1944 году...

Хоць і са спазненінем, але беларускія нацыяналісты плянавалі паўтарыць акцыю бандэраўскай АУН улетку 1941 г. Тады фашисты жорстка расправіліся з украінскімі нацыяналістамі, якія хацелі адбудоўваць незалежную ўкраінскую дзяржаву. За тры гады беларускі нацыяналістычны рух значна пашырыўся, умацаваўся, арганізацыяна аформіўся. Найбольш радыкальная яго частка — Беларуская

Незалежніцкая Партыя на чале з Усеваладам Родзькам — і пачала вясной 1944 году падрыхтоўку да паўстаньня. Па съведчаныні Барыса Рагулі, плян паўстаньня падрыхтаваў Родзька. Аднак вельмі верагодна, што ў яго распрацоўцы браў удзел і Міхал Вітушка. Да часу “Х”, а менавіта — адкрыцця Другога Ўсебеларускага кангрэсу — у Менск павінны былі быць сыягнуты аддзелы БКА, ачольваныя незалежнікамі, а таксама баёўкі БНП з рэгіёнаў. Праўдападобна, выступіць супраць немцаў павінны былі таксама беларускія паліцыйныя й іншыя аддзелы, што знаходзіліся ў Менску. Плян быў адчайны й вельмі рызыкоўны. Нават у тым выпадку, каб усе задзейнічаныя ў акцыі аддзелы прыбылі ў Менск, сілаў для паспяховага паўстаньня было мала. А атрымалася так, што батальён Б. Рагулі да вызначанага часу ў Менск не паспіваў (немцы не далі вагонаў), не даехалі да Менску ўсе баёўкі БНП (напрыклад, пастаўская — палякі падарвалі цягнік і група В. Сікоры пасля бою вярнулася ў Паставы). А тут яшчэ пачаўся імклівы наступ савецкіх войскаў — апэрацыя “Баграцён”...

На паседжаныні ЦК БНП плянаванае паўстаньне было адменена. Усевалад Родзька нацэльвае партыю на партызанскае й падпольнае змаганьне з бальшавікамі. Частка сілаў была пакінута на Бацькаўшчыне, іншыя адыйшли ў Нямеччыну.

Адступленыне многіх беларускіх вайсковых аддзелаў на захад адбывалася хаатычна. Захаваліся съведчаныні, што ў гэтай сытуацыі Ўсевалад Родзька асабіста сустракаў адыходзячыя групы вайскоўцаў на мосце праз Нёман у Горадні ды накіроўваў іх далей. Многія трапілі ў Дальвіц (Усходнія Прусы), дзе ў школе абвэра беларускія нацыяналісты праходзілі дывэрсійную падрыхтоўку, каб пасля вярнуцца на Бацькаўшчыну і змагацца за вольную Беларусь.

Так утварыўся беларускі спэцыяльны дэсантны батальён “Дальвіц”. Галоўная заслуга ў яго стварэнні зь беларускага боку належыць Родзьку. Немцы забясьпечвалі беларусаў зброяй, амуніцыяй і самалётамі ды перакідвалі на Беларусь. Палітычным кіраўніком быў маёр Ус. Родзька, а камандзірам батальёна — маёр Іван Гелда, сябра БНП, які толькі вызваліўся з беластоцкай турмы гэстапа. Родзька верыў у паўстанцаў на Бацькаўшчыне і хацеў ім даць вайсковае і палітычнае кіраўніцтва. Да пачатку 1945 г. было адпраўлена некалькі вялікіх дэсантных групаў, а таксама асобныя дэсантнікі. Усе яны лічыліся жаўнерамі Беларускага Краёвага Войска (БКВ) і сябрамі Беларускай Вайсковай Арганізацыі (БВА). БВА была ўтворана яшчэ ў 1944 годзе, як адзін з варыянтаў БНП, але толькі ў красавіку 1945-га ў Бэрліне прыйшла першая нелегальная канферэнцыя вайскоўцаў БВА. Большасць яе ўдзельнікаў выказаліся за ўдзел у партызанцы на Бацькаўшчыне. Присутны на канферэнцыі праваднік СБМ Міхась Ганько пакаяўся ў сваіх памылках ды заяўіў, што далучыцца да дэсантаў, як шэраговы партызан...

Адначасова з вайсковай акцыяй, Родзька актыўна займаўся палітычнай дзейнасцю. У 1944-45 гг. ён актыўна шукае саюзнікаў у

барацьбе супраць бальшавізму. Былі наладжаны контакты з прадстаўнікамі нацыяналістычных арганізацый прыбалтыйскіх дзяржаў. У Бэрліне Ус. Родзька сустракаеца з Сыціпанам Бандэрам і атаманам Тарасам Бульбай-Бараўцом, заключае зь імі пагадненны аб супольнай барацьбе супраць бальшавікоў. Паўстала пытаньне адносін да акцыі генэрала Уласава. Родзька лічыў, што з Рускай вызваленчай арміяй Уласава трэба супрацоўнічаць. Напэўна, ён разумеў, што калі “уласаўцы” узынімуть на этнографічнай расейскай тэрыторыі антысавецкі партызанскі рух, то і беларускім партызанам будзе лягчэй змагацца супраць бальшавікоў, бо не ўсе вайсковыя транспарты будуць даходзіць з Рәсей ў Беларусь...

12 сінегня 1944 г. сітуацыю з акцыяй ген. Уласава абмяркоўвала і Беларуская Цэнтральная Рада ў Бэрліне. Усе выступоўцы (Р. Астроўскі, С. Станкевіч, Ф. Кушаль, А. Калубовіч) былі адмоўна настроеныя да пытаньня супрацоўніцтва з Уласавым. Са спазненнем на нараду прыехаў з батальёна “Дальвіц” капітан Родзька разам са старшим лейтэнантам Лазарэвічам. Пратакол таго паседжання захаваў слова і Родзькі, і ягоных апанэнтаў:

“Радны кап. Родзька: Мы найболыш зацікаўлены вырашэннем падзеяў на савецкім фронце. Магчыма, што гэтае вырашэнне наступіць у наступным паўгодзідзі дарогаю рэвалюцыі ў Чырвонай Арміі і вызвольных рухаў унутры Рәсей. Мы павінны падтрымаць матар’яльна, збройнай сілай і маральна — ўсякую сілу, накіраваную супроць бальшавікоў. Самі мы, адны, нічога ня здолеем зрабіць. Мы павінны ісьці з тымі, з кім мы можам зьдзейсніць нашыя імкненныі і гэта гварантуе нам нашыя дамаганыі. Дзеля гэтага мы павінны зрабіць усё, каб ісьці супольна з гэн. Уласавым... Радны кап. Родзька асьветчыў, што група беларускіх вайскоўцаў, да якой належыць ён і ст. лейт. Лазарэвіч, злажылі ў Галоўнае Кіраўніцтва Вайсковых Спраў БЦР мэмарандум аб неабходнасці далучэння да акцыі гэн. Уласава і прачытаў некаторыя аргументы з гэтага мэмарандума”.

Пасля гэтага думкі выступоўцаў падзяліліся. Вынік жа дыскусіі падвёў генэрал Езавітаў, які ўважаў, што “усе гутаркі аб далучэнні да акцыі гэн. Уласава зъяўляюцца перадчасныі” (За дзяржаўную незалежнасць Беларусі, б. 151-153).

Нягледзячы на ўсе намаганыі, Усевалад Родзька ня здолеў перакінуць свой батальён на Беларусь. Вясной 1945-га ў немцаў ужо не было лішніх самалётаў... Але ён не губляе аптымізму. Нават пасля капітуляцыі Нямеччыны і разбрэменення батальёна “Дальвіц” у Чэхіі мясцовымі партызанамі, Родзька з групай сваіх хлопцаў пешым маршам прабіваеца на Беларусь. На Беласточчыне яны затрымаліся, тут і адбыўся правал — Родзьку і яшчэ некаторых арыштавалі гэбісты. Выратаваліся нямногія. Некаторыя ўцяклі на Захад, іншыя працягвалі пешы марш на ўсход і ўліліся ў партызансскую армію генэрала Вітушкі.

У Беластоку Родзька жыў пад прозвішчам Яна Ермаловіча. Пасля арышту яго адразу прывезылі ў Менск, да міністра дзяржбяспекі Цанавы. Чэкісты разумелі значнасць асобы, што трапіла ў іх рукі: віцэ-прэзыдэнт БЦР і намеснік Астроўскага на Беларусі, маёр БКА, старшыня ЦК БНП, кіраунік Беларускай Вайсковай Арганізацыі. А было Родзьку тады толькі 25 гадоў! Зразумела, што дзяржбяспека кінула ўсе сілы, каб яго зламаць, прымусіць працацаць на іх. Няўдалося. Самых галоўных партыйных таямніцаў Усевалад ня выдаў. Болыш таго, ён спрабаваў вырвацца са зняволення й вызваліць сваіх арыштаваных паплечнікаў, арганізаваўшы рызыкуюную гульню з чэкістамі. Нейкі час разглядаўся варыянт дэсанту арыштаваных сябраў БНП на чале з Родзькам у Грэцыю на дапамогу мясцовым камуністычным партызанам або выкарыстання іх іншым чынам. Родзька спадзяваўся перахітраць Цанаву й вырвацца на волю, каб уключыцца ў антыбалашавіцкае змаганье, што ўжо шырылася ў краіне.

Аднак акупантныя ня выпусцілі яго са сваіх лапаў. У 1946 годзе ён і Іван Гелда былі засуджаныя на кару съмерцю. І калі пра публічнае павешанье Гелды ў Беластоку вядома, дык пра Родзьку нічога не было чуваць. Хадзілі толькі розныя чуткі. Напрыклад, пра тое, што ён пасля быў у сібірскіх канцлягерах...

Аднак паплечнік Усевалада Родзькі Барыс Рагуля ўпэўнены, што яго забілі: "Каб Родзька выжыў, ён знайшоў бы магчымасць перадаць нам вестку. Ведаючы яго, я могу казаць гэта з упэўненасцю". Яго павесілі, як і Каліноўскага. І было яму, як і легендарнаму Кастусю, 26 гадоў. Ягонае жыццё ў дзейнасць — гэта няспынная барацьба за вызваленіе Беларусі з-пад акупанцкага прыгнёту. Ус. Родзька пражыў мала, але як шмат ён пасыпеў зрабіць!

І сёньня нам невядомае месца магілы вялікага беларускага нацыяналіста Ўсевалада Родзькі. Каты пахавалі яго тайна, як гэта раней рабілася з беларускімі змагарамі-паўстанцамі Міхалам Валовічам, Кастусём Каліноўскім ды іншымі. Баяліся ды ѹ цяпер баяцца, што на прыкладзе ѹ крыві палеглых Беларускіх Герояў будуць вырастаць новыя пакаленіні беларускіх нацыяналістаў, якія будуць працягваць іх справу ѹ ўсё бліжэй набліжацца да мэты — Беларускай Незалежнай Нацыянальнай Дзяржавы.

Дадатак

Зъмяшчаем выяўлены ў архіве артыкул Усевалада Родзькі, успаміны пра яго Язэпа Сажыча і невядомага дэсантніка “Дальвіца”, а таксама архіўныя дакумэнты. Публіцыстыка Ўсевалада Родзькі ў легальнай віцебскай газэце “Беларуская старонка” падавалася ў адпаведнасці з патрабаваньнямі нямецкай цэнзуры. Гэта трэба ўлічваць. Публікацыі Родзькі ў падпольнай прэсе пакуль ня выяўлены.

Юбілей свабоды

9-га ліпеня 1941 года перадавыя нямецкія часыці ўступілі ў Віцебск; бальшавікі сышешна адступалі, не прабуючы нават арганізацію паважнейшай абароны. Горад яшчэ два дні дагараў.

Жудасны вобраз тварыла мора агню — гульні стыхійнай ашалеўшай жывёліны ў людzkім муравейніку. У цягу некалькіх дзён зъліквідавалі бальшавікі плады цяжкай працы цэльых пакаленіньняў — гэтак тварцы “найсправядлівейшага соцыялізму” цанілі труд чалавека, гэтакую разывітальную ілюмінацыю наладзілі яны пакіданаму “шчасльіваму” беларускаму народу, каторага, аднак, за цэлы час прыгону не маглі ашчасльвіць. Адзіным шчасцем, створаным бальшавізмам, быў яго адыход навекі.

Нямецкі жаўнер пайшоў з фронтам наўперед — цяпер ініцыятыва перайшла ў рукі месных беларусаў. Трэба было пачынаць будаўніцтва новага жыцця. Ня лёгка тварыць нешта з попелу голымі рукамі, але няўхільнасць палажэння прымусіла ініцыятыўных людзей і да гэтага.

Адбудова пачалася. Наладзілася новая адміністрацыя, гаспадарка, культурнае жыццё. Горад пачаў здабываць найболыш неабходныя часыці свайго арганізму, творачы ў гэтакі способ новыя трывалыя падпоры сваёй часовай інваліднасці.

22-га ліпеня працавала ўжо Гарадзкая Управа, 2-га жніўня выйшаў першы нумар “Віцебскіх ведамасцяў” — гэта былі два пачатковыя этапы, за імі ішлі новыя й новыя.

Гэтыя факты для нас беларусаў спэцыяльна дарагія, бо гэта-ж адраджалася беларускае жыццё — ня нейкі соцыяльны беларусізм, як дзейнік міжнароднага камунізму, але беларускае жыццё ў поўнасці так, як яно існавала перад стагоддзямі. Сваю ад вечную гаспадарку, на каторай, на жаль, сотні гадоў мусіў быць парабкам, атрымаў назад беларус пры помачы добра га суседа ўва ўласнае гаспадаранье.

Безумоўна, ня ўсе адразу далучыліся да новага будаўніцтва — цяжка было падабраць да творчай працы агул, даўно адвыкшы праяўляць жыцьцёвую ініцыятыву; але паступова гуртаваўся ўвесь актыў — далучаліся ўсё новыя й новыя сілы й апоры новага жыцьця мацнелі. І беларусаў шмат забылася аб сваёй беларускасці, аб сваіх гістарычных традыцыях. Часта нават фальшывае зразуменне правоў прыналежнасці да свайго народу трymала некага з боку. Праўда, векавая дэнацыяналізацыя зрабіла вялікі ўплыў на душу патомкаў віцебскіх крывічоў. Аднак-жа ў выніку перамагла съядомасць, што хаця й забыўся гутарыць па-беларуску, хаця я мала ведаю аб Беларусі, хаця я ўзгадованы на чужой культуры — то я, аднак. патомак мужоў, стварыўшых гісторыю Беларусі і іх кроў у маіх жылах вяжа мяне зь беларускім народам.

І калі ўвесень мінулага году толькі 70 проц. лічыла сябе беларусамі, дык у красавіку гэтага году ўжо 82 проц. прызнала сваю беларускасць. Амаль кожны зь іх далажыў цагліну да фундамэнту будучыні.

Год мінуў. З маленькой каморкі, якой была перад годам Гарадзкая Управа, разраслася суцэльная ткань вялікага арганізму — гораду, з усімі функцыямі нармальнага жыцьця, разбудовы й росту. Не памаглі ўсялякія варожыя спробы разъбіць гэтае жыцьцё — нямецкі жаўнер стаяў на сыцярэжы спакою, а людзі творчай волі дапаўнялі яго ахвярнасцю ў працы й небяспеках. Цяжкія зімовыя дні стойка ператрывала жыхарства зь вераю ў лепшае заўтра пасля заканчэння вайны.

І беларускае культурнае жыцьцё пасунулася наўперед, яго асяродак — Беларускі Народны Дом астаўся піянэрам беларускасці ў Віцебску і даў падваліны пад культурную будучыню гораду, нясучы гэтым самым першыя ластаўкі нашай вялікай гістарычнай традыцыі аж на межы паўночна-ўсходняй Беларусі.

Калі ўгледзімся сёньня ў пэрспэктыве недалёкай будучыні — ўбачым агромістыя магчымасці разьвіцца нашага гораду, яго гаспадарчага й у першы чарод культурнага быту. Толькі павінны мы сёньня на парозе новага этапу свайго адроджанага жыцьця шчыра заручыцца, аддаць найлепшыя сілы на аўтар працы для агульнага добра, для добра народу й бацькаўшчыны.

Нам іншыя народы падалі руку, як залог супольнага жыцьця. Мы мусім даказаць, што й наша чэсная працоўная рука здолее тварыць, будаваць і бараніць быт сваёй сям'і.

Наступны год мы запоўнім далейшымі дасягненнямі.

У[севалад] Р[одзька]

Беларуская старонка (Віцебск, дадатак да газэты “Новый Путь”), 1942, 27 ліпеня, № 13.

Яшчэ, і больш пра ЎСЕВАЛАДА РОДЗЬКУ і некоторых ягоных школьных сяброў

Вельмі цікавы артыкул у № 6 (54) “Бел. Дайджэст” пра Ўсевалода Родзьку нагадаў, што людзі не забываюцца пісаць пра нашых патрыётаў і змагароў, такіх як У. Родзька, М. Вітушка, Філістовіч ды інш. Як-бы яны патрэбныя былі-б у сучаснай беларускай сітуацыі. Хоць я ня вельмі здольны да пісаньня, але артыкул у “Бел. Дайджэсце” заахвоціў мяне крыху больш напісаць пра харектар і дзеянасьць У. Родзькі.

Спакаўся я і пасябраўшаваў з Усевалодам (“Вовай”) у пятай клясе ведамай польскай гімназіі ім. Адама Міцкевіча ў Наваградку. Ён сядзеў у другой лаўцы за мною і У. Набагезам. Поркаў мяне шпількаю, вучачы “спартанскай” вытрываласыці. “Ну, Юзік — паспрабуй пажаліцца настаўніку, але лепш цярпі”, — казаў ён, — таму я яго называў “пароцька”. Дружылі мы добра, хоць ён ужо быў больш слайным у гімназіі і калегаваў з багатымі польскімі вучнямі. Я памагаў яму ў матэматыцы, а ён мне ў польскай мове, якая была для мяне “ахілесавай пятою”.

Як успамінае Б. Рагуля: “нялёгка прыйходзілася беларускім хлопцам бараніць свае нацыянальныя права ў польскай гімназіі...” Як прыклад, хачу ўспомніць эпізод у сёмай клясе. З 1936 году палякі пачалі пропагаваць ідзю т. зв. “праваслаўных палякаў”. Сярод вучняў распаўсюджвалі брашуркі, дзе пісалі, што нават К. Каліноўскі быў праваслаўным, але добрым польскім патрыётом. У гімназіі вучылі дзьве гадзіны на тыдзень рэлігіі. Асобна католікаў, праваслаўных і габрэяў. Нашым праваслаўным “прафэсарам” быў а. Мікола Гарбацэвіч, які вучыў нас маліцца па славянску, а лекцыі рэлігіі чытаў па расейску.

І вось на пачатку сёмай клясы прыслалі нам маладога сівятара, украінца а. Скрыпніка, які кончыў тэалёгію ў Варшаве, і загадалі вучыцца рэлігіі па польску. Барыс Рагуля пайшоў на параду да свайго дзядзькі б/ылога/ сэнатара Васіля Рагулі. Ён сказаў Барысу: “добра, што забаранілі вам вучыцца Закону Божага па расейску, але ня маюць права забараніць па беларуску”. Барыс назаўтра шапнуў усім праваслаўным вучням, каб не адказвалі сівятару па польску, а Барыса ўсе слухалі. Неўзабаве да нас на лекцыю рэлігіі прыйшлі візытатары. Сам дырэктар гімназіі Рыбіцкі і выхаваўца нашай клясы праф. Выганоўскі (настаўнік польскай мовы). Родзька па сваёй прывычцы парнуў мяне шпількаю, кажучы: “ты-ж не спалохайся “спартанец” і ня пррабуй балтаць па польску”.

Пачалі лекцыю малітвай “Цару нябесны” і а. Скрыпнік задае пытаньне па польску пра трэйці Ўсяленскі Сабор і што было пастаноўлена на гэтым Саборы. Выклікаў Б. Рагулю, які на беларускай мове добра адказаў на пытаньне. Далей Янка Гутар таксама добра

справіўся з пытаньнем па беларуску. Але калі выклікалі Наташу Мацееўскую, то тая расплакалася і кажа: “прошэн ксендза, я по бялоруску не умем”. Айцец кажа: “то по польску ешчэ лепей”. Візітатары са злосыцю пакінулі нашу лекцыю. Назаўтра дырэктар Рыбіцкі выклікаў Б. Рагулю ў канцылярыю і заявіў яму: “нам такі элемэнт не пажаданы ў нашай школе, шукай сабе іншае месца, калі хочаш далей вучыцца”. Гэта выклікала вялікую шуміху ў гімназіі. Быў скліканы спэцыяльны сход “бацькаўскага камітэту”, якога старшынёю быў дэনтыст Левін, габрэй. Б. Рагулю абаранілі.

Здаўшы матуры ў 1938 годзе некаторых нашых хлопцаў змабілізавалі ў польскае войска ў школы падхаронжых (афіцэрская школа). Б. Рагуля і У. Родзька трапілі ў Замбру, Я. Сажыч і У. Набагез пад Торунь. У верасьні 1939 г. усе апынуліся на фронте, а пазней у нямецкім палоне. У. Родзька быў паранены і нейкім чынам апынуўся ў Варшаве. Я. Сажыч, таксама паранены, уцёк са шпіталя палонных у Лодзі і вярнуўся дамоў. Б. Рагуля з палону вярнуўся ў Любчу, дзе яго неўзабаве бальшавікі арыштавалі, прыпісваючы нямецкае шпіёнства. У жывых застаўся ён праста цудам. Я. Сажыч заўчасу выязджае ў Львоў і паступае вучыцца на Універсытэт. У. Набагез астаўся ў палоне праз усю вайну.

У часе ваенных падзеяў, я спаткаўся з У. Родзькам у Наваградку ў 1943 годзе, калі ён прыехаў сюды з Віцебску. Гэта быў ужо ня той шутлівы калега са школьніх часоў, быў ён паважным мужчынам, жанатым і бацькам дачкі. Быў ён вельмі актыўным ва ўсіх беларускіх нацыянальных арганізацыях, уключна з падпольнай партыяй БНП, да якой я ўжо належалаў, завярбованы Б. Рагулям і Саковічам. Аказалася, што У. Родзька быў кіраўніком гэтай партыі пад псэўданімам “Воўк”, пасля съмерці а. Гадлеўскага. Цяпер нашыя асабістыя адносіны сталіся іншымі, бо я адчуў ягоную ўладу і кіраўніцтва, і быў гатоў выконваць ягоныя загады.

Калі я кончыў вышканеьне ротаў беларускага чыгуначнага батальёну ў Лідзе, Маладэчна, Стоўпцах і нарэшце ў Баранавічах (немцы перасталі даваць зброю), дык тут я асеў настала, як камандзер-лучнік паміж аддзеламі беларускіх чыгуначнікаў, раскіданых па ўсіх станцыях Заходній Беларусі. На ўсходзе ў Менску быў другі такі камандзер — Дзімітры Чайкоўскі, добры мой калега яшчэ з афіцэрскіх курсаў БСА ў Менску. Цяпер я меў больш вольнага часу і мог зайсёды куды хацеў ездзіць цягнікамі. Амаль кожную суботу ездзіў у Менск, каб паглядзець беларускую опэру (лічу сябе энтузіястам). Часта заходзіў перанаставаць у т. зв. “беларускі кавалерскі калгас”, дзе жылі Шукайлоўць, Кароль, Галяк ды інш. Яны зайсёды прымалі мяне ветліва. Спаткаўшыся са мною, У. Родзька сказаў: “Юзік, ты больш гультаіць ня будзеш, ёсьць шмат розных абавязкаў і працы”. Загадаў мне пераехаць у Менск і абняць камандаванье школы кіраўнікоў СБМ, якую ён адкрыў і быў у ёй галоўным выкладчыкам. Маім заданьнем было трymаць парадак і вучыць вайсковай муштры. Быў сярод тых вучняў і малады Мікола Г.,

які, спаткаўшы мяне неяк у Канадзе, сказаў: “гэта ты той, што ганяў і муштраваў нас бязлітасна ў Менску, але мы цябе любілі і шанавалі”. Прыпамінаю таксама аднаго юнака, Чобчыца, які меў прыгожы голас-тэнар, і я яго падахвочваў вучыцца съпяваньці і вырабляць голас.

У 1944 годзе падрыхтоўваўся “Другі Ўсебеларускі Кангрэс”. У. Родзька тады быў ужо сябрам Беларускае Цэнтральнае Рады, як прадстаўнік моладзі. Ён мне паведаміў, што я мушу са сваімі падафіцэрамі, добра ўзброенымі, быць часткай аховы гэтага Кангрэсу. Ён патлумачыў, што Кангрэс мае выносіць радыкальныя пастановы, уключна з агалошаньнем Незалежнасці Беларусі. Калі-б неміцы захацелі разагнаць гэты Кангрэс і арыштаваць дэлегатаў, дык мы павінны былі збройна бараніць дэлегатаў. Мне паручылі пільнаваць балкон на другім паверсе, адкуль я меў нагоду прыслухаўвацца да прамоваў і дыскусіяў Кангрэсу. Кончылася ўсё спакойна і хутка ўсе началі эвакуавацца з Менску. Я вярнуўся ў Баранавічы, адкуль з дзівюма сотнямі чыгуначнікамі ад'ехаў апошнім цягніком з Цэнтральнае станцыі на заход. Заехалі мы ў Сарбрыкэн ля французскай граніцы, дзе нас разбройлі і заставілі працаваць пры направе чыгункі.

Ужо тут дасягнулі нас бюлетэні БНП, у якіх кіраўнік партыі Воўк (Родзька) загадваў мне трymаць контакт з усімі сябрамі і пры добрай нагодзе перайсьці да французскіх паўстанцаў... Аднак да гэтага не дайшло. Да мяне наведаўся Б. Рагуля з важнымі паперамі і забраў мяне ў Бэрлін. Там функцыянавала Бел. Цэнтральная Рада на чале з Р. Астроўскім, К. Езавітавым, Ю. Сабалеўскім, У. Родзькам і іншымі. Тут запрапанавалі мне быць адным з камандзераў дэсантнага батальёну ў Дальвіцы. Аднак, паехаўшы туды, дзе спаткалі мяне з энтузіязмам быўшыя вучні падафіцэрскай школы БСА ў Наваградку ды некаторыя з чыгуначнага батальёну, я пераканаўся, што гэтая група ўжо добра вышканеная і гатовая да адлёту.

К. Віушка мяне пацешыў і сказаў, што мне трэба заставацца на заходзе. Перад адлётам, спаткаўшыся з Віушкам у Бэрліне, ён мяне абняў на разывітаньне і сказаў: “Маліся і жадай мне шчасльця”. Не мог я паўстрымацца ад сълёзаў, ведаючы, што гэтыя хлапцы ішлі на съмерць, каб жыла Бацькаўшчына.

У міжчасе ў Бэрліне мяне паклікаў некалькі разоў у сваю канцылярыю генэрал К. Езавітаў, якому я мусіў здаваць рапарт, дзе я бываў, колькі людзей меў пад сваёю камандай і г. д. Ён усё дакладна запісваў, у гэтым часе паведамілі мне, што мяне шукае У. Родзька. Я адшукаў яго ў нейкім рэстаране ў падвале, дзе ён вёў тайную нараду з нейкімі ўкраінцамі і палякамі. Выйшаўшы з гэтай канфэрэнцыі, У. Родзька прывітаўся са мною сардэчна і сказаў: “Здароў, Юзік, як маешся і як пачуваешся? Маю для цябе важнае заданьне. Мусіш скантактавацца з Д. Касмовічам і разам перабрацца ў Швайцарыю, як ягоны вайсковы аташэ. Там вам трэба дабрацца да аліянцкіх амбасадараў і рэпрэзэнтаваць беларускую справу ад БНП, бо-ж без дапамогі звонку

ніякае змаганьне ці паўстаньне ня ўдасца". У. Родзька перадаў мне пачку з паперамі, у якой было таксама 5 тысяч нямецкіх марак на расходы.

З Дзім. Касмовічам мы даехалі да места Зінгэн у Алльпах. Затрымаліся ў назначаным гатэлі, дзе Д. Касмовіч ніяк не мог заснуць, прадчуваючы нядобрую сітуацыю. З намі меў скантактавацца нейкі спадар Шантыр, які меў перавесы і нас праз гарыстую граніцу. Але дзесьці каля чацьвёртае гадзіны ранняня чуем стук у дзвіверы і нейкая жанчына, гаворачы па польску, сказала нам, каб мы ўцякалі з гатэлю, бо нямецкае СД на нашых сълядох і плянует нас арыштаваць. Відаць быў нейкі данос... На гэтым скончылася мая пасольская місія. Больш не спатыкаўся з Родзькам ані з Касмовічам.

Па рэкамендацыі Б. Рагулі і ген. Езавітава мяне назначылі камандзерам афіцэрскай школы пры новаарганізаванай дывізіі ў Баварыі...

Маё супрацоўніцтва з Усевалодам Родзькам можа зацікавіць некаторых чытачоў, а для маладых нашых гісторыкаў магчыма прыдасца гэты матэрыял...

Падсумоўваючы, хачу зазначыць, як і Сяргей Ёрш, што проста не вытлумачальна, адкуль узялася нацыянальная беларуская арганізованасць у часе Другое Сусветнай вайны. Беларусы амаль не належалі да ніякіх палітычных арганізацый перад вайною... Самі сабою хлопцы выхоўваліся і гарставаліся нацыянальна і патрыятычна. Асабіста я меў шчасце выхоўвацца ў гэтым сэнсе, маючы двух сяброў, вельмі здольных лідэраў, — Б. Рагулю і У. Родзьку, з якіх я часта ня ведаў, каго больш шанаваць ці слухаць. У. Родзьку я ўважаў як больш ідэялога-рамантыка і беларускага патрыёта, вельмі здольнага арганізатара-падпольшчыка. Б. Рагуля, з якім я больш бытаваў разам, быў больш практычным палітыкам, маючы палітычнае выхаваньне яшчэ з юнацтва ад свайго дзядзькі сэнатара Васіля Рагулі. Б. Рагуля да таго меў уроджаную здольнасць і "карызму" да арганізованага кіраваньня... Не могу не пахваліцца, што ў беларускім адраджэнні ў часе вайны мусіць найбольшую ролю адыграла Наваградчына ў справе вайсковай, адміністрацыйнай, адукацыйнай і культурнай. Нашыя лідэры пераважна вывоздзіліся з былых настаўнікаў і вучняў калішняй Беларускай гімназіі ў Наваградку.

Юзік С[ажыч]

Беларускі дайджэст, 1998 г., верасень, № 8 (56).

ПРА ЎСЕВАЛАДА РОДЗЬКУ

Прачытаўшы ў “Беларускім Дайджэсцыце” артыкул Сяргея Ёрша пра Ўсевалада Родзьку, пачуў душою, што я павінен напісаць аб ім больш падрабязна. Я быў разам зь ім пачынаючы з “Дальвіца” (Усходняя Прусія) да астатніх дзён. Зімою 1945-га я прылучыўся да дэсантнай часыці, дзе бліжэй пазнаёміўся з У. Родзькам. У гэты час савецкія танкі гналі немцаў на Захад, пачыналася адступленыне фронту.

Каля Шчэціна нашая часыць была адрэзаная савецкімі войскамі. Мы павінны былі прабрацца праз Сьвінэміндэ на пантонных лодках на нямецкі бок. Там па дарозе нашая дэсантная група сустракала многа беларусаў, якія былі вывезеныя ў Нямеччыну на працу. Яны з ахвотай далучаліся да нас. Мы стараліся сабраць чым больш беларусаў, каб пасля разам перайсьці мяжу альбо спусыцца на самалётах на Беларусь і працягваць барацьбу на сваёй роднай зямлі.

Усевалад Родзька быў галоўным камандзірам нашай дэсантнай групы. Ён быў таленавітым і адукаваным чалавекам, добрым афіцэрам-жаўнерам і добрым дыпламатам. Ён меў сваю палітыку й меў мэту: весьці барацьбу, пры ўсякіх умовах, — за незалежную, дэмакратычную Беларусь. Ён таксама не прызнаваў ніякай дыктатарскай улады. Усевалад не хацеў падпарадковацца немцам, нават не хацеў насіць нямецкіх адзнакаў. Зразумела, немцам гэта вельмі не падабалася й яны ўжо мелі яго “на лісьце” /у чорным сыпісе/. Калі-б вайна прадоўжылася, Родзька быў-бы расстряляны немцамі. (Такія, як ён загінулі ў канцлягеры Дахаў, як, напрыклад, маёр Мікула).

У той час аслабленая нямецкая армія патрабавала дапамогі. Наш батальён немцы хацелі паслаць на перадавую лінію, але ў. Родзька, якімсьці способам выйшаў з гэтага становішча. Гэтым самым ён выратаваў жыццё многіх бларусаў, таму што перад канцом вайны фронт зьяўляўся съмерцю.

У канцы сакавіка 1945 году наш парашутны батальён злучыўся з украінскім парашутным батальёнам. Украінцы прынялі нас як братоў (яны былі лепш арганізаваныя й баёва падрыхтаваныя, чым мы). У. Родзька навёў добрую сувязь зь імі й заплянаваў разам перайсьці фронт і ісьці разам зь імі на Украіну, а там — на Беларусь.

У гэты час да нас дайшла вестка, што вайна збліжаецца да канца. Мы апынуліся ў цяжкім становішчы. У траўні 1945 году наш батальён папаў зноў у акружэньне разам з украінцамі, літоўцамі й латышамі. Нямецкія танкі прарвалі кальцо, і мы былі вызваленыя. Тыя, што змаглі перайсьці ў той час на Захад, засталіся шчаслівейшымі, чым тыя, што засталіся пад савецкай акупацыяй.

У час капітуляцыі мы з Родзькам знаходзіліся ў Чэхіі, у горадзе Габланс. З усіх бакоў была паніка, немцы ішлі ў палон (але гэта было ўсё

арганізавана з нямецкай стараны). Мы ня кінулі зброю. Наш батальён разам з украінцамі пайшоў у лес, дзе савецкія самалёты зауважылі нас і пачалі кідаць бомбы, але, на шчасыце, ніхто ня быў забіты. Пасля гэтай бамбёжкі мы рашылі разъбіцца на малыя групы (па 30-35 чалавек) і перабірацца далей на Захад. Мы пераадзеліся ў цывільную вopратку й разышліся. Родзька забраў мяне й абодвых маіх сяброў-землякоў у сваю группу.

Нашая група мела невялікі запас амуніцыі й ежы. На некаторы час мы засталіся ў чэскім лесе як “лясныя партызаны”. Стараліся прабірацца на Захад, але дазналіся, што ўся чэская мяжа застаўлена саветчыкамі й пераход зрабіць ніяк немагчыма. Скончылася ежа. Да таго яшчэ, праз дзён пяць, чэская камуністычная партызанка “зацікаўлася” намі й зрабіла адлаву, але яны нас не змаглі знайсці.

Пасля гэтага мы зноў прадаўжалі паход і так дайшлі да вялікага маёнтка. У той час чэхі патрабавалі работнікаў і мы мелі шчасыце спыніцца там на некалькі дзён. Чэхі далі нам працу й месца выспацца.

З Чэхіі мы паехалі ў Польшчу, каб перабрацца ў Белавежскую пушчу. У той час цягнікі былі перапоўненыя людзьмі. Нам заставалася толькі адна магчымасць — ехаць на даху. Наша група апынулася ў цяжкім становішчы: бяз грошай, бяз ежы, бяз месца для адпачынку, але мы даехалі да польской мяжы (бо цягнік далей ня ішоў), перайшлі яе й накіраваліся ўжо на польскім цягніку ў Кракаў. Там мы затрымаліся на некалькі дзён. Родзька й я пайшлі ў Ягелонскі Ўніверсytэт, дзе ён меў знаёмага прафэсара. Усевалад хацеў спаткацца зь ім (нам трэба было навесыці сувязь з амэрыканцамі й англічанамі), але абдумаўся.

Уночы нашая група падалася з Кракава на Варшаву. Польская сталіца была ў страшным становішчы: усё было разбуранае й спаленое. Мы перайшлі Віслу й выйшлі на Віленскую станцыю. Там нас захапіла начаваць пад пэронам. Раніцай я прачнуўся й убачыў вельмі худога хлопца ў кароткіх нагавіцах. Прыйгледзеўся больш і пазнаў — Юрка Сянькоўскі (у той час яму было толькі 19 гадоў). Убачыўшы нас ён вельмі ўзрадаваўся й далучыўся да нашай групы.

Зь Віленскай станцыі мы паехалі ў Беласток. Брэты Луцкевічы мелі ад Родзькі заданьне: па-першае, застацца ў Варшаве й навязаць сувязь з амэрыканцамі праз польскую партызанку (якая ў тым часе была вельмі актыўнай); па-другое, здабыць зброю. Па дарозе з Варшавы ў Беласток Усевалад пазнаёміўся з маладой жанчынай, якая, па яе словах, прыехала з Латвіі, але жыла ў Беластоку.

У Беластоку мы затрымаліся ў пункце, дзе было многа людзей, якія ехалі зь Нямеччыны. Мы падаваліся, што мы з-за Буга й як “палякі” хочам застацца ў Польшчы. Нам далі працу па розных вёсках, блізка Беластоку. Я застаўся разам з Родзькам. Ва Ўсходній Польшчы дзейнічала моцнае партызанскае падполье. Зразумела, мы мелі

магчымасыць перайсыці да партызанаў, але наш плян быў перайсыці на Беларусь і змагацца разам з Вітушкам на сваёй зямлі. У той час Родзька падтрымліваў сувязь з братамі Луцкевічамі й чакаў падтрымкі.

Вайна з Японіяй яшчэ ня скончылася. Пачалася баражба савецкай арміі з польскімі партызанамі ў Белавескай пушчы. Памятаю, як я й Ўсевалад пайшлі на верхавіну гары й бачылі, як савецкія самалёты бамбілі партызанаў у лесе.

Родзька часта хадзіў да той маладой жанчыны, зь якой пазнаёміўся па дарозе ў Беласток. Па яго словах, ён хацеў празь яе навесыці сувязь з польскай партызанкай.

У гэтым часе закончылася вайна з Японіяй. Усевалад стаў больш задуманым. Аднаго вечара ён кажа нам: “Пайду зноў да гэтай жанчыны, можа яна нешта дапаможа нам”. Гэта быў астатні вечар, калі я яго бачыў. Ён не вярнуўся.

Раніцай другога дня я пабег да тae жанчыны. Яна сказала мне, што Ўсевалада ў яе не было. Паміж намі пачалася паніка. Кожны думаў парознаму: ці Родзьку арыштавалі, ці ён пакінуў нас... Але нешта цёмнае адбылося зь ім. Мы ўсёж-такі не пакідалі надзеі, што ён вернецца.

Праз тры дні прыехаў да нас Красакевіч (ён раней быў у нашай часыці) і сказаў, што спаткаўся ў Варшаве з братамі Луцкевічамі й яны далі яму наш адрес, каб далучаўся да нас.

Чамусыці зь першага погляду ён стаўся мне падазроным. Па-першае, быў добра апрануты, зь ежай (кансервамі), калі мы нічога ня мелі; падругое, ён часыценка выбягаў у горад “па газэтку” (ня ведаючы польскай мовы). Гэтым я быў вельмі зьдзіўлены. Праз тры дні прыехаў да нас Лявон Луцкевіч, забраў рэчы Родзькі й, не сказаў ніводнага слова, паехаў.

Пасля ўсяго гэтага я зразумеў, што нешта здарылася з Усеваладам і нам небяспечна заставацца ў гэтым месцы. Я рашыў, што трэба ўцякаць нам адтуль, і сказаў аб гэтым хлопцам. Юрка Сянкоўскі й яшчэ адзін чалавек са Стоўпцаў — ён дээртаваў з савецкай арміі й прылучыўся да нас у Беластоку — згадзіліся ехаць разам. У той-жа вечар мы й паехалі.

Летам 1995 году я сустрэўся са сваім сябрам-земляком з вайны (ён быў разам з намі й з Родзькам у Беластоку). Ён расказаў мне, што ноччу ўсіх нашых хлопцаў арыштавала савецкае НКВД. Пасля яны дазналіся, што Кракасэвіч (ён быў з-пад Слуцка) здрадзіў іх. У Горадні адбыўся суд, дзе мой сябра з другімі, калі выходзілі з залі суда, бачылі, як туды ўводзілі Родзьку. Яго суд адбываўся асобна ад другіх, ніхто з нашых ня бачыў яго ні ў судзе, ні ў турме.

Усе хлопцы з нашай групы, хто застаўся ў жывых (можа, толькі пяць чалавек), адсядзелі па 11 гадоў у Сібіры. Паводле расказу майго сябра, яны трапілі ў лягер съмерці, дзе з 3500 чалавек (там былі беларусы, літоўцы, латышы й эстонцы) засталіся ў жывых толькі 350 чалавек! І то толькі таму, што пасля съмерці Сталіна іх вывезылі працаўцаў у шахты.

На просьбу аўтара ліста, ягонае прозывішча не падаецца.
Беларус (Нью-Ёрк), 1998, каstryчнік-лістапад, № 458.

Дакумэнты з архіва Галоўнага Кіраўніцтва Вайсковых Спраў Беларускай Цэнтральнай Рады
(Друкуюцца ўпершыню)

“Афіцэры
Спэц. Батальёну
“Дальвіц”
м. п. 9-га сінегня 1944 г.
.....5.....

У Вайсковы Аддзел
Беларускай Цэнтральнай Рады
Б э р л і н

.....на: Тварэнъне беларускіх вайсковых аддзелаў.

На афіцэрскім сходзе батальёну дня 9.12.1944. абгаварвалася справа тварэнъня ў шырэйшых памерах беларускае збройнае сілы і выкарыстаныя сучаснага палітычнага палажэнъня дзеля як найхутчэйшага арганізаваныя вайсковых адзінак на эміграцыі ў Нямеччыне.

Пры абгаварэнъні съцверджана наступнае палажэнъне:

1. Мэтаю імкненіяў усяго беларускага народу і ўсіх яго небалышавіцкіх палітычных кірункаў зьяўляеца здабыцьце сувэрэннай дзяржаўнасці для Беларусі. На дарозе да рэалізацыі гэтага стаіць сёньня варожы бальшавізм.
2. Дзейнікам, які зможа гэтую мэту асягнуць, зьяўляеца моцныя нацыянальныя беларускія вайсковыя аддзелы у краі і на эміграцыі.
3. Збройны падпольны рух у краі пачаты. Беларускі народ па меры магчымасці імкнецца ліквідаваць стан варожай акупацыі, аднак неабходнай зьяўляеца падтрымка з замежжа.

4. Усе намаганыні беларускіх кіруочых дзейнікаў у Нямеччыне у напрамку злучэння існуючых беларускіх вайсковых адзінак і стварэння новых не далі да гэтае пары пазытыўных рэзультатаў.

5. Сучасны палітычны ўклад заінтэрасаваных сілаў не дае надзеі здабыць беларускім кіруочым дзейнікам рэальных магчымасцяў тварэння гэтае сілы бяз пэўнага паразуменія з іншымі заінтэрасаванымі бакамі.

6. У барацьбе з бальшавізмам да гэтае пары беларусы мелі паразуменіне і саюз толькі з Нямеччынай.

7. У вапошні час у перадавую лінію антыбалышавіцкага фронту высунулася новая вайсковая і палітычная сіла, якою зьяўляецца рух пад кіраўніцтвам генэрала Власава, які перайшоў пасля кангрэсу ў Празе ў форму “Камітэт Вызваленія Народаў Рэсей”.

8. Цьвярозае вядзенне палітыкі вымagaе супрацоўніцтва аднолькава заінтэрасаваных і выкарыстаныя кожнай магчымасці павялічыць сваю уласную сілу.

9. У аддзелах падпарадкованых ген. Власаву знаходзіцца вялікі працэnt беларусаў, апошнія атрыманыя ім паўнамоцтвы дазваляюць праводзіць далейшы набор, уключаючы ў гэта і беларусаў.

10. Зьяўляецца неабходным гэтых беларусаў злучыць у асобныя беларускія нацыянальныя фармацыі.

11. З другога боку нашым абавязкам зьяўляецца падтрымаць і далучыцца да агульнага новастворанага антыбалышавіцкага фронту.

12. Гэта магчыма аднак толькі калі мы ў гэты фронт увойдзем як роўнапраўны партнёр.

13. Уваходзячы ў супрацоўніцтва з ген. Власавым мы здабываём магчымасць тварыць беларускія вайсковыя аддзелы на эміграцыі і гэтым самым даць шырэйшую дапамогу вызвольнаму змаганню ў краі.

Як выснаў з вышэйсказанага пропануем наступнае:

1. Вайсковы Аддзел БЦР навязвае лучнасць з рухам генэрала Власава і дамагаеца наступнага:

а. увесыці у склад Камітэту Вызваленія Народаў Рэсей адпаведную колькасць пададзеных прадстаўнікоў ад беларусаў,

б. увесыці ўса ўсе аддзелы і арганізацыі, падпарадкованыя Камітэту Вызваленія Народаў Рэсей (як Цывільнае Кіраўніцтва, Чырвоны Крыж і г. д.) беларускіх прадстаўнікоў,

в. увесыці у вайсковы штаб ген. Власава беларускіх афіцэраў.

г. стварыць у межах вызвольнае армii самастойныя беларускiя фармацыi пад камандаваньнем беларускiх афіцэраў i пад палiтычным кiраунiцтвам адпаведных беларускiх дзейнiкаў. Апэратаўна гэтыя фармацыi падпарадкуюцца штабу ген. Власава.

2. Вайсковы Аддзел БЦР навязвае лучнасьць з беларускiм афіцэрамi, якiя ужо уваходзяць у склад армii ген. Власава.

3. Пасыля дагаворанасьцi з ген. Власавым Вайсковы Аддзел БЦР вызначае беларускiх прадстаўнiкоў, якiя ўвойдуць у Камiтэт Вызваленiя Народаў Рasei, у яго аддзелы i ў штаб ген. Власава; адначасова Вайсковы Аддзел дае адпаведны загад беларускай эmіграцыi.

Мы просім Вайсковы Аддзел БЦР даць адказ на вышэйпададзеную прапанову нашаму дэлегаванаму прадстаўнiку у працягу трох дзён ад дня яе даручэння.

Калі Вайсковы Аддзел БЦР мае іншыя непасрэдныя рэальныя магчымасыці тварэння у працягу найблiжэйшых тыдняў беларускiх вайсковых фармацыяў у шырэйшым памеры, просім аб iх нас паведамiць.

У выпадку, калі мы пасыля тэрмiну не атрымаем адказу, або калі нэгуючы нашую прапанову Вайсковы Аддзел дасыць недастатковыя ўласныя меркаванынi адносна магчымасыцяў тварэння збройнай сілы — мы будзем змушаны дзеля ратаванья нашага вайсковага палажэння на эmіграцыi рабіць безпасрэдня адпаведныя заходы.

Афіцэры Бел. Спэц. Батальёну:

1. — (капітан Гелда)
2. — (капітан Родзька)
3. — (надлейтэнант Лазарэвiч)
4. — (надлейтэнант Рудак)
5. — (лейтэнант Будахоўскi)
6. — (лейтэнант Іўчэнка)
7. — (лейтэнант Луцкевiч)
8. — (лейтэнант Зуй)
9. — (лейтэнант Рулінскi)
10. — (сыцяжны Вала сэвiч)
11. — (сыцяжны Мазура)"

НАРБ, ф. 383, в. 1, спр. 6, арк. 3—4. Аўтэнт., маш. На першым аркушы зьверху два надпіса ад рукi: "У тайныя справы "Вайск. Камiсii" i "15.XII.1944 Т. Вайсковая Камiсiя разгледзiць i дасць адказ. К. Ез.".

“Да
Сп. Сп. Афіцераў Бел. Спэц. Батальёну
“Дальвіц”

У адказ на Вашае пісьмо ад 9.XII.44 г. № 5 Вайсковы Аддзел выясыняе наступнае:

Стварэнне беларускае збройнае сілы ў Нямеччыне ёсьць адным з найгалаўнейшых заданьняў БЦР. У гэтай справе БЦР і ў асобнасці Вайсковы Аддзел зрабілі і робяць усе магчымыя заходы перад нямецкімі ўладамі. Гэтымі днямі мы атрымалі афіцыйнае паведамленыне з боку нямецкіх уладаў ад іх, што пытанье аб фармаванні Беларускага Легіёну вырашана канчальна. Мае быць сформаванай беларуская дывізія пры СС. Падробязнейшых дадзеных з зразумелых прычынаў ня можам падаць.

Гэткім чынам адпала-б балышыня Вашых пытаньняў і жаданьняў, бо яны падыктаваныя зусім зразумелым для кожнага беларуса імкненнем да стварэння собскае збройнае сілы. Але нават тварэнне собскае дывізіі не выключае таго, каб мы, беларусы, не заапякаваліся тымі беларусамі, якія з розных прычынаў апынуліся, ці могуць апынуцца у чужых вайсковых фармацыях. Толькі гэтага нельга рабіць у тэй форме, якую прапануецце Вы. Ёсьць іншы шлях, які мы можам выкарыстаць. Аб гэтым падробязней скажа Вам сп. кап. Родзька.

Адносна Вашых пытаньняў агульна-палітычнага характару, як паразуменіне з Уласавым, і далучэнне да творанага ім “агульнага” антыбалашавіцкага фронту, — дык можам Вас запэуніць, што БЦР усебакова абмэркавала гэтае пытанье, перш чымся заняць адносна яго азначанага становішча. БЦР зусім ня супроць аб'яднання усіх сілаў г. зв. усходніх народаў дзеля супольнае барацьбы з агульным ворагам — балашавізмам, але, як Вы зусім правільна падчыркваеце, гэтае аб'яднанне павінна адбыцца на прынцыпе роўных з роўнымі. Нэгатыўная пазыцыя БЦР да Уласава тлумачыцца аднак тым, што якраз ген. Уласаў гэтага ня хоча. Зь яго боку нам ведама, пакуль што, толькі адно дамаганье — поўнае падпорадкованье, звязанае нават з ліквідацыяй усіх організацыяў асобных нацыянальнасцяў. Беларусаў у ягоным Камітэце маюць прадстаўляць вызначаныя ім “прадстаўнікі”, (якія ужо ёсьць у Камітэце), а увесь ягоны “вызвольны рух” павінен адбывацца выключна пад расейскім сцягам. На гэта БЦР пайсьці ня можа. Не пайшлі на гэтае і прадстаўнікі іншых, паняволеных Расеяй, народаў, якія стварылі, запраўды, аб'яднаны Камітэт, дзе не стае толькі расейцаў.

У сувязі з гэтым і бяручы пад увагу, што ува усей гэтай справе гутаркі зь нямецкімі уладамі незакончаныя, вельмі непажаданымі зьяўляюцца асобныя выступленыні адзінак, ці групаў, хоць бы і з найлепшых пабудоў, але якія ламаюць агульную лінію. Кажны палітычны крок ёсьць толькі тады апраўданы, калі дае якуось рэальную карысць.

Пакуль што гэтай карысъці з акцыі ген. Уласава мы, беларусы, для нашага народу ня бачым. Застаецца толькі чыста прапагандовы бок гэтай акцыі. Пропаганда, зразумела таксама, мае сваё значэнье, але і да яе мы можам далучыцца толькі пад умовай, калі яна ня будзе ведзена нашым коштам, і ня будзе накіравана супроть незалежнасьці Беларусі.

Жыве Беларусь!"

НАРБ, ф. 383, в. 1, спр. 6, арк. 5—5 адв. Аўтэнт., рук. К. Езавітава, непадпісаны і недатаваны.